

УДК 330.115:519.856

Головнина О. Г.

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ МОТИВАЦІЇ ТРУДОВОЇ АКТИВНОСТІ ІНДИВІДА

У статті запропоновано методологічний підхід до визначення галузей ефективності мотивації трудової активності індивіда та формування його доходів в умовах різних форм організації суспільства, нарізних етапах розвитку економіки, а також; система показників групи «соціум» для оцінки діяльності суб'єктівринку на мікро- та макрорівнях.

Воля людини виявляється насамперед у виборі країни проживання і життєдіяльності. На цей вибір впливає ряд факторів політичного, соціально-економічного характеру, які визначають імідж країни і створюються на основі макроекономічного регулювання.

Функцію рівня держрегулювання для країни з розвинутою соціально орієнтованою економікою Z_i можна подати у вигляді:

$$Z_i = f(q_n)(1)$$

де екзогенними факторами q_n будуть такі коефіцієнти:

- зростання валового національного продукту в реальному виразі;
- розвиненості тінгової економіки;
- характеристики обсягів державних витрат;
- ефективності залучення іноземних інвестицій;
- характеристики контролювання державою заробітної плати та ринку праці.

Для країни з перехідною економікою, якою сьогодні є Україна, у функцію рівня держрегулювання як екзогенні змінні доцільно ввести такі фактори:

- темпи зростання валового національного продукту в реальному виразі;
- державні витрати (у відсотках від внутрішнього валового продукту);
- ступінь приватизації малих підприємств;
- ступінь приватизації великих підприємств;
- індекс ефективності прямих іноземних інвестицій;

- ступінь цінової лібералізації;
- ступінь реформування підприємств;
- індекс банківських реформ.

Функція мотивації підвищення трудової активності індивіда в розвиненій соціально орієнтованій ринковій економіці та в умовах перехідної економіки Д. залежатиме від його трудової активності T_i у визначений γ -й період часу, розмірів трудових доходів a . (рівня заробітної плати) і нетрудових доходів, соціального стимулювання b (доходів від власності, від цінних паперів, соціальних надходжень з держбюджету та від роботодавця). Цю функцію можна представити так:

$$D_i = a_i T_i + b_i. \quad (2)$$

У графічному варіанті функцію мотивації доходів індивіда зображено лінією надійності індивіда в суспільстві (рис. 1,2).

У соціально орієнтованій ринковій економіці сукупні доходи індивіда складаються з суми до-

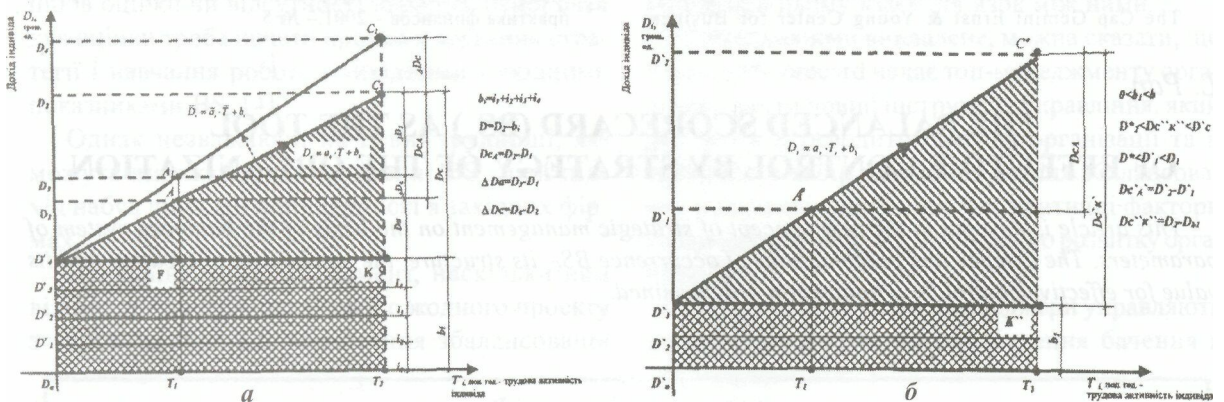

Рис. 1. Аналітичні дослідження впливу соціальних факторів і трудової активності на рівень доходів індивіда:

a - у соціально орієнтованій ринковій економіці; *б*-у перехідній економіці

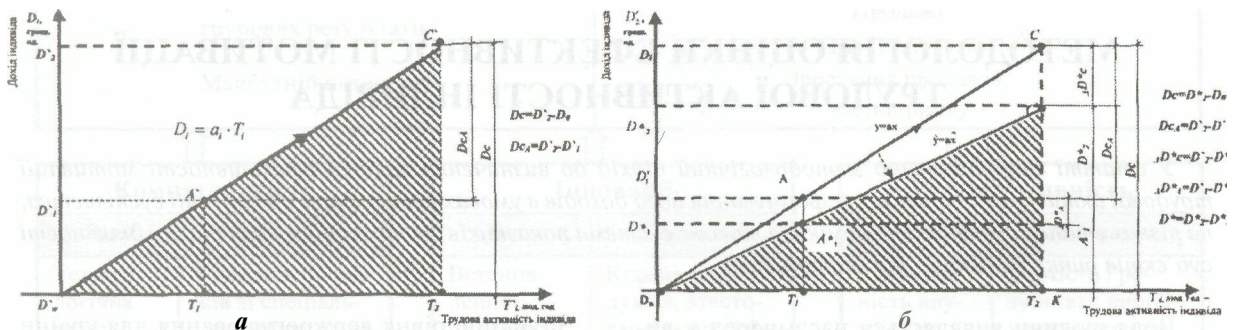

Рис. 2. Аналітичні дослідження формування доходів індивіда у планово-централізованій економіці:

a – короткостроковий період; *б* – довгостроковий період

Умовні позначення: – трудові доходи індивіда; – нетрудові доходи індивіда; i_1 – доходи індивіда від власності; i_2 – доходи індивіда, що утворюються за рахунок державного регулювання стабілізації економіки (соціальної, фінансової політики); i_3 – доходи індивіда на фірмі у вигляді соціального стимулювання; i_4 – доходи індивіда від цінних паперів фірми, на якій він працює.

ходів від трудової діяльності, доходів від власності (нерухомості, землі, цінних паперів), соціального заохочення на фірмі, соціальних надходжень з держбюджету (їх розмір відображає ефективність державного регулювання, використання фіскальних засад та пілґ) і пенсійного забезпечення. Доходи індивіда від власності - це нетрудові доходи. Вони формуються незалежно від рівня його трудової активності і дають йому змогу існувати за всіх надзвичайних ситуацій (як особистого характеру, так і в період катаклізмів у суспільстві). Залежно від форми організації суспільства і рівня його розвитку відносини власності захищені відповідним законодавством, інститутом власності певної країни. Відповідно до цього рівень життя населення країни відображає політику уряду та реальну спрямованість законодавства, а розмір соціально-економічного забезпечення індивіда визначає рівень соціального захисту людини в суспільстві.

У країнах з розвинутою економікою існує інша проблема - зниження трудової активності, пов'язаної з надто високим рівнем соціальних гарантій. Особливості цієї проблеми у нашому дослідженні не розглядаються.

Формування доходів індивіда у розвинутій соціально орієнтованій ринковій економіці унаочнене на рисунку 1, а. Трудова діяльність індивіда забезпечує отримання трудових доходів у розмірі $a_i T_i$; при середній трудовій активності - D_a (точка А) та максимальній - D_c (точка С). Чим стабільнішою та ефективнішою буде соціально орієнтація ринкової економіки (на національному рівні та на рівні фірми), що відображає рівень нетрудових доходів b_i та показник заробітної плати a_i , тим більший та стабільніший рівень доходів отримуватиме індивід у певний проміжок часу. Чим вищий рівень соціальної забезпеченості індивіда, тим більше підвищується рівень його потенційної трудової активності (за рахунок виникнення додаткових джерел для розвитку особистості та інтелекту). Це забезпечується не тільки переміщенням доходу індивіда з точки А до точки В на графіку $D_i = a_i T_i + b_i$ (див. рис. 1, а) з отриманням додаткової суми D_2 , а й за рахунок переміщення догори лінії графіка: $\Delta D_i = a_i' \Delta T_i + b_i$ з отриманням додаткової суми доходу ΔD_c та підвищенням рівня загального доходу до D_4 . Розвиток інтелекту та підприємницьких здібностей, своєчасне підвищення ефективності законодавчої бази (насамперед на основі захисту прав власності) приведе до матеріального та морального оновлення суспільства, прискореного розвитку інноваційних, інвести-

ційних процесів. Без урахування інтегрального впливу соціального фактора b на перспективи зростання трудової активності індивіда розмір очікуваних доходів обмежуватиметься рівнем ΔD_2 за рахунок переміщення у межах графіка $D_i = a_i T_i + b_i$.

В умовах диктатури пролетаріату, централізованої економіки та економіки перехідного періоду, коли відбувається становлення ринкових відносин, картина процесу формування доходів індивіда та можливості його розвитку будуть іншими порівняно з умовами соціально орієнтованої ринкової економіки.

Якщо при розгляді залежності «трудова активність — доход індивіда» абстрагуватися від розгляду соціальних аспектів (а такі моменти в історії України мали місце: період диктатури пролетаріату, 1920-1950 рр., коли населення не отримувало пенсійного і соціального забезпечення; нараховування у сільській місцевості замість заробітної плати трудовнів і сплачування їх натурою), то дістанемо залежність «трудова активність - трудовий дохід індивіда», представлену на рисунках 2, а і 2, б у вигляді $D_i = a_i T_i$. Без стимуляції діяльності індивіда у короткостроковому періоді дією соціального фактора b_i , що розглядається на рисунку 2, а, зростання трудової активності індивіда супроводжуватиметься зміщенням точок у межах графіка $D_i = a_i T_i$. Розмір очікуваних доходів визначатиметься виключно рівнем трудової активності індивіда та розміром заробітної плати. За рахунок підвищення трудової активності вище середнього рівня індивід отримуватиме додатковий дохід у розмірі D_{ca} . У разі втрати трудової активності (за віком, у випадку інвалідності) в умовах обмеженої недостатньої системи соціальної підтримки та відсутності нетрудових доходів він стає на стезю зuboжіння.

У довгостроковому періоді на національному рівні в умовах централізованої системи використовується політика «заробітна плата - ціна», яка різко обмежує рівень номінальної та реальної заробітної плати, тобто рівень трудових доходів індивіда. Водночас відсутня соціальна надійність індивіда у суспільстві, не забезпечений соціальний захист. Зростання продуктивності праці ґрунтується на екстенсивних факторах та підвищенні рівня експлуатації населення. Дія негативних факторів на морально-матеріальний стан індивіда перевищує дію факторів позитивного розвитку. Відповідно графік загальних доходів індивіда $D_i = a_i T_i$ переміщується вниз

у стан $D_i = \alpha_i T_i$ (рис. 2, б). Індивід поступово втрачає свій дохід: точка A зміщується у положення A^* , точка C - у положення C^* . Збитки досягають величини ΔD_A при отриманні середніх доходів та ΔD_C - при отриманні максимальних доходів. Таким чином, у централізованій економіці індивід може розраховувати тільки на свою працю для отримання певної (обмеженої) заробітної плати, яка стає джерелом коштів для його існування в суспільстві.

З 50-х років XX століття до 1992 р. в умовах панування державної форми власності в Україні розвивається національна система соціального забезпечення, гарантій та захисту населення на основі соціальних трансфертів, соціального страхування та пенсійного забезпечення. Державні підприємства поступово створювали об'єкти соціальної (невиробничої) сфери за рахунок чистого прибутку та державного фінансування, формували фонди економічного стимулювання (матеріального заохочення, соціально-культурних заходів та житлового будівництва, розвитку виробництва), що визначило певний рівень соціальної надійності індивіда в суспільстві. Проте у довгостроковому використанні залишилася національна обмежувальна політика «заробітна плата - ціна». Порушення принципу «матеріальне стимулювання - зростання трудової активності індивіда» призвело до зменшення рівня продуктивності праці та фондівіддачі факторів виробництва.

Роздержавлення української економіки, розвиток конкурентних засад сприяли формуванню ринкових відносин, появі різноманітних форм власності та господарювання, розвитку демократії, появі нових джерел активізації праці, зміни законодавчих актів,- і разом з цим призвели до зростання інфляції та безробіття, нестабільності, розшарування суспільства на багатих та бідних, розвитку тіньової економіки. Зрівнялівка у заробітній платі на національному рівні йде у минуле, але різко скорочується система державної підтримки населення; вона дедалі більше стає адресною.

В умовах перехідної економіки (рис. 1, б) соціальна надійність індивіда менша, ніж у ринковій, менший і розмір очікуваних трудових і нетрудових доходів. Негативні та позитивні фактори у середньому врівноважуються, тому графік перемішатися не буде. Негативними факторами формування доходів індивіда у перехідній українській економіці є: ігнорування вимог законів ринкової економіки (передусім на національному рівні); поєднання монополізму централізова-

них засад держави та монополістичного впливу тіньової економіки, що підвищує рівень корумпованості економіки та веде до знищення соціальних засад; заміна соціально-економічних функцій уряду централізованою політикою; відсутність фіскальних засад розвитку економіки; функціонування інституту власності та правової системи захисту прав власності; відсутність правового захисту інтелектуальних прав та системи оцінки розмірів моральних збитків у випадку порушення соціальних норм; прагнення підприємств всіх форм власності обмежити соціальні виплати, оплату праці робітників у визначених межах; низький рівень життя населення (рівень середньої заробітної платні нижчий за прожитковий мінімум у країні), неможливо низький рівень мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, виплат з безробіття тощо.

Найбільша віддача трудової активності індивіда можлива тільки в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки, коли на основі функціонування інституту власності й створення відповідного правового поля поєднуються матеріальні, моральні, соціальні основи існування та розвитку людини в суспільстві.

На підставі визначення функції рівня держрегулювання в країні та функції мотивації доходів індивіда спробуємо визначити області ефективності мотивації трудової активності індивіда (рис. 3), пам'ятаючи, що за значущістю перше місце для індивіда посідає рівень життя та цінності обраного ним суспільства.

В області FLK трудову активність індивіда стимулює розвиток відносин власності у суспільстві та дія соціальних факторів, включаючи певний рівень області праці. Нижче точки L - область FLK , де домінує функція $D = a_i T_i + b_i$ (для індивіда буде привабливим механізм отри-

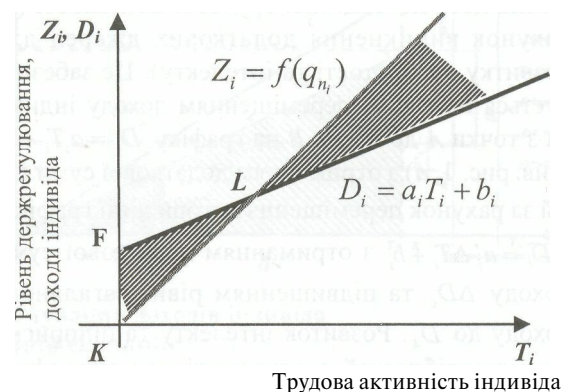

Рис. 3. Области ефективності мотивації трудової активності індивіда

мання трудових і нетрудових доходів, їх рівень). Вище точки L , де домінує функція $Z_i = f(qn_i)$, трудову активність індивіда визначає соціально-економічний, політичний імідж країни, мета розвитку останньої, рівень ефективності фіскального регулювання та соціального захисту населення.

Якщо порівняти представлені графічні залежності з аналізом беззбиткової діяльності на мікрорівні, напрошується висновок про ідентичність засад ефективності життєдіяльності фізичних та юридичних осіб в соціально орієнтованій економіці.

Графік областей мотивації трудової активності індивіда за умови зміни найменувань факторів моделі аналогічний графічному аналізу беззбиткової діяльності фірми (в мікроекономіці), лінії надійності фінансового ринку (в фінансовому менеджменті), теоретичним та аналітичним дослідженням макроекономічної моделі «споживання - заощадження». Очевидно, що лінія надійності індивіда в суспільстві, розвиток ринкових інфраструктур, беззбиткова діяльність об'єктів господарювання - усі ці різні характеристики відображають єдину об'єктивну соціально-економічну закономірність, якій підпорядковуються у своєму розвитку не тільки мікро- та макрооб'єкти, а й соціально-економічні та політичні процеси розвитку суспільства.

З огляду на викладені особливості теоретичних засад соціально орієнтованої ринкової економіки змінюється традиційний підхід до системи оцінки діяльності представників ринкового середовища. Пропонуємо при обґрунтуванні ступеня соціальної орієнтації, соціально-економічної ефективності національної економіки за певний період враховувати показники групи «соціум» (їх графічно зображає лінія надійності індивіда в суспільстві, див. рис. 1, а).

Загальний показник групи «соціум» - сумарні соціальні виплати C_k , які отримує індивід, суб'єкт господарювання (з урахуванням макро- та мікрорівня) за певний k -й проміжок часу визначається як:

$$C_k = \sum_{i=1}^I \sum_{k=1}^K C_{i_k} + \sum_{j=1}^J \sum_{k=1}^K C_{j_k}, \quad (3)$$

де i, j - кількість найменувань соціальних виплат відповідно на макро- та мікрорівнях.

Показник соціальних виплат K_c характеризує відсоток соціальних виплат C_k у загальних доходах індивіда, суб'єкта господарювання D_2

$$K_c = C_k : D_2 \cdot 100, \%. \quad (4)$$

Структура сумарних соціальних виплат характеризується:

- питомою вагою X_1 соціальних виплат на макрорівні C_{ik} у сумарних соціальних виплатах C_k :

$$X_1 = \frac{\sum_{i=1}^I \sum_{k=1}^K C_{i_k}}{C_k} \cdot 100, \%. \quad (5)$$

- питомою вагою X_2 соціальних виплат на мікрорівні C_{jk} у сумарних соціальних виплатах C_k :

$$X_2 = \sum_{j=1}^J \sum_{k=1}^K C_{j_k} : C_k \cdot 100, \%. \quad (6)$$

Коефіцієнт реальності наповнення споживчого кошика K_{ck} визначається як відношення загальної суми доходів індивіда D_2 до розміру споживчого кошика P_{ck} за певний проміжок часу:

$$K_{ck} = D_2 : P_{ck}. \quad (7)$$

Коефіцієнт забезпеченості індивіда K_3 являє собою відношення загальних доходів індивіда D_2 до розміру прожиткового мінімуму Π_m , встановленого на цей час у країні:

$$K_3 = D_2 : \Pi_m. \quad (8)$$

Коефіцієнт забезпеченості індивіда K_{zm} на основі отримання ним тільки трудових доходів характеризується відношенням суми трудових доходів D_c до розміру прожиткового мінімуму Π_m :

$$K_{3T} = D_c : \Pi_m. \quad (9)$$

За врахування лише розміру нетрудових доходів коефіцієнт забезпеченості індивіда K_{zn} визначатиметься як відношення суми нетрудових доходів b_i до розміру прожиткового мінімуму:

$$K_{HT} = b_i : \Pi_m. \quad (10)$$

Коефіцієнт пенсійної забезпеченості індивіда K_m характеризує співвідношення розміру мінімальної пенсії у визначеній країні M_n із розміром прожиткового мінімуму Π_m :

$$K_{пз} = M_n : \Pi_m. \quad (11)$$

З урахуванням нетрудових доходів b_i коефіцієнт пенсійної забезпеченості матиме вигляд:

$$K_{пз} = (M_n + b_i) : \Pi_m. \quad (12)$$

Для працюючих пенсіонерів значення цього коефіцієнта враховуватиме, крім цього, розмір трудових доходів D_j , а саме:

$$K_{пз} = (M_n + b_i + D_c) : \Pi_m. \quad (13)$$

Можливість наповнення споживчого кошика тільки за рахунок нетрудових доходів індивіда характеризується відповідним коефіцієнтом K_p , який визначається як відношення нетрудових

доходів індивіда (b_i) до розміру споживчого кошика P_{ck} :

$$K_n = b_i : P_{ck}. \quad (14)$$

Аналогічно можна визначити можливість наповнення споживчого кошика P_{ck} тільки за рахунок трудових доходів індивіда D_c за допомогою коефіцієнта K_T :

$$K_T = D_c : P_{ck}. \quad (15)$$

Величина коефіцієнта K_p , що характеризує співвідношення трудових D_c і нетрудових b_i доходів індивіда, суб'єкта господарювання непрямым чином визначає ступінь розвитку відносин власності у суспільстві. Він розраховується згідно з формулою:

$$K_i = D_c : b_i. \quad (16)$$

На розмір цього показника впливає структура трудових D'_c та нетрудових b'_i доходів за певний проміжок часу, яку доцільно визначити за допомогою таких залежностей:

$$D'_c = D_{li} : D_c; \quad (17)$$

$$b'_i = b_{ji} : b_i, \quad (18)$$

де D'_c , b'_i – відповідно загальні трудові та нетрудові доходи; D_{li} – трудові доходи l -го виду в i -й проміжок часу; b_{ji} – нетрудові доходи j -го виду в i -й проміжок часу.

Розвиток індивіда, суб'єкта господарювання у суспільстві характеризується перспективною (позитивною або негативною) зміною рівня його сумарних доходів. Показник соціально-економічної перспективи K_{cen} визначається як:

$$K_{cen} = D_4 : D_2 \cdot 100 - 100, \% \quad (19)$$

де D_4 – перспективні зміни загальних доходів; D_2 – досягнутий рівень загальних доходів.

Для визначення факторів стимуляції підвищення рівня загальних доходів визначається нова структура загальних доходів. З урахуванням перспективних змін визначається рівень коефіцієнтів Y_1 та Y_2 , які характеризують відношення перспективних загальних доходів індивіда (D_4) до сум трудових (D_c) та нетрудових (b_i) доходів, а саме:

$$Y_1 = D_4 : D_c; \quad (20)$$

$$Y_2 = D_4 : b_i. \quad (21)$$

Зміна продуктивності праці визначатиметься:

– приростом загальних доходів індивіда у визначений термін:

$$\Delta \Pi_1 = \Delta D_c : T_i; \quad (22)$$

- перспективним значенням суми доходів індивіда за визначений час:

$$\Pi_1 = D_4 : T_i; \quad (23)$$

- певним розміром трудових доходів Індивіда за термін часу:

$$\Pi_2 = D_c : T_i; \quad (24)$$

- певним розміром нетрудових доходів за визначений час:

$$\Pi_3 = b_i : T_i. \quad (25)$$

Ефективність соціально-економічного розвитку пропонуємо характеризувати:

- відсотковою зміною приросту загальних доходів:

$$E_1 = \Delta D_{ci} / \Delta D_{c(i-1)} \cdot 100 - 100, \% \quad (26)$$

- відсотком приросту загального доходу в сумі загального доходу:

$$E_2 = \Delta D_i : D_c \cdot 100, \% \quad (27)$$

Стимулюючу роль державного регулювання при формуванні доходів індивіда (суб'єкта господарювання) доцільно охарактеризувати з урахуванням значення таких показників, як:

- коефіцієнт, що визначає відношення значення функції держрегулювання Z_i до значення функції загальних доходів індивіда \mathcal{E}_i :

$$L_1 = Z_i : D_i; \quad (28)$$

- коефіцієнт, який характеризує відношення значення функції держрегулювання Z_i до суми нетрудових надходжень B_i :

$$L_2 = Z_i : b_i; \quad (29)$$

- коефіцієнт, який характеризує відношення значення функції держрегулювання Z_i до суми «трудових» доходів D_i :

$$L_3 = Z_i : D_c; \quad (30)$$

- структура функції державного регулювання.

Запропонований методологічний підхід дає змогу оцінювати соціально-економічний стан індивіда, суб'єкта господарювання з урахуванням ступеня держрегулювання економіки, з'ясує фактори та обґрунтовує основні функціональні залежності, які допомагають визначити ступінь соціальної орієнтації національної економіки, ступінь соціально-економічної захищеності індивіда в суспільстві, джерела і можливості його подальшого існування та розвитку. Залежно від переліку параметрів, які вводяться в модель, зроблені пропозиції дають змогу прогнозувати та оцінювати соціально-економічний розвиток стану об'єкта дослідження, його соціально-економічну стійкість.

1. Макконнелл К. Р. Економікс / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – В 2 т. / Пер. з англ. – М.: Республіка, 1992 (мова рос.).

2. Чиплер Х. Т. Економіка праці / Пер з англ. – К.: ЮТЕКС,

3. Шенд Я. Л. Ефективність держрегулювання / Пер з англ. – М.: Республіка, 1999. – 213 с.

L. Golovnina

METHODOLOGICAL MARKET AFFECTIVITY MOTIVATIONS OF LABOR ACTIVITY OF THE INDIVIDUAL

In article given the methodological approach to definition of branches affectivity motivations of labor activity of the individual and in conditions of different forms of the organization of a society and at different stages of development of economy are considered, index system of "socio" group for market activity estimation on the "micro" and "macro" levels was introduced.